

ПРАВОВИЙ ПОЗИТИВІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРІОДУ ПРИНЦИПАТУ

Проаналізовано роль правового позитивізму як методологічної основи розвитку держави і права Римської імперії періоду принципату.

Ключові слова: правовий позитивізм, Римська імперія, кодифікація Юстиніана, принципат, edictum perpetuum, edictum perpetuum, jus honorarium, jus edicendi.

Постановка проблеми. Процес формування та розвитку державно-правових механізмів Римського державного феномену відбувався на тлі глибокої реформації соціально-політичних особливостей викликаних фактором завоювання все нових територіальних володінь та включення до соціальної структури держави чужорідних елементів, які вирізнялися притаманною їм самобутністю та ціннісно-світоглядними орієнтаціями. Звичайним є те, що в зазначених умовах перед державою поставала нагальна проблема уніфікації та централізації системи управління новопідкореними народами які проживали на локально-визначених етнічних територіях. Одним із досить дієвих засобів соціальної уніфікації серед усього арсеналу доступного на той час інструментарію виявилось законодавство держави, у якому й було нормативно зафіксовано основоположні принципи її розбудови та функціональної здатності. Й саме феномен використання правового позитивізму в його нормативній формі фіксації й відіграло одну із основоположних ролей в процесі розбудови давньоримської держави та права.

Ступінь наукової розробки теми. Аналізом проблематики формування та розвитку давньоримського державно-правового феномену прямо чи опосередковано займалися такі вчені сучасності як В.М.Вовк, А.Дембінські, М.Йоньца, В.В.Дементьева, В.А.Коростелін, П.Є.Таран та ін. В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. науковим пошуком у зазначеній царині пізнання займалися такі вчені, як Г.Ф.Герцберг, Т.Кіпп, І.А.Покровський, А.М.Стоянов, В.М.Хвостов та ін. Протягом ХХ ст. розробкою проблем формування та становлення давньоримської держави і права займалися такі дослідники, як А.І.Неміровський, Ф.М.Нечай, Н.М.Трухіна, З.В.Удальцова та ін. вчені. Водночас висвітлення проблематики правового позитивізму як методологічної основи розвитку держави і права Римської імперії періоду принципату ще потребує глибокого наукового аналізу з метою визначення ролі і місця правового

позитивізму в процесі формування та розвитку державно-правового утворення.

Метою статті є системне аналітичне дослідження феномену правового позитивізму як методологічної основи розвитку давньоримської держави і права.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи аналіз філософсько-правової складової періоду розвитку Римської імперії І-ІІІ ст., який у науковій літературі прийнято називати періодом ранньої імперії, або ж принципату зазначимо, що з його настанням відбувається поступовий розвиток процесу звуження законодавчої діяльності народних зібрань – аж до повного її припинення. Фактично законодавство набуває інших форм. Так, зокрема, поступово функції законотворення переходять від народних зібрань до сенату, нормативні акти, продуковані зазначеним органом (senatusconsulta), поступово втрачають значення інституцій для магістрату, якими вони і були попервах, та набувають ознак, притаманних загальнообов'язковому законодавству. Фактично сенат починає не лише «перебирати на себе» функції народних зборів, але навіть сприймається населенням як форма наступництва народного представництва у формі зборів. Саме тому постанови сенату набувають ознак загальнообов'язковості, які притаманні законодавству. Однак цей процес був украй довготривалим та попервах не містив у собі ознак загальнонародного сприйняття, але згодом він набув ознак незворотності, що в кінцевому підсумку й призвело до переходу законодавчих функцій від народного зібрання до сенату, що, у свою чергу, було нічим іншим, як усуненням інститутів республіканської влади та зародженням інститутів влади імперської. Підтвердженням висунутої нами тези може слугувати ще й те, що законодавчі ініціативи, на основі яких сенатом приймалися постанови, поступово зосереджуються в руках імператора. Так, зокрема, Й. О. Покровський зазначав, що пропозиції імператора хоч і вносилися до сенату у формі ініціатив, але завжди беззаперечно затверджува-

лися. Такі пропозиції називалися «orationes», і юристи пізніших часів деколи вже самі orationes тлумачили як певне особливе джерело права [14, с.194]. Тобто можемо констатувати факт існування тієї обставини, що сенат періоду принципату фактично перетворюється на підконтрольний імператорові орган, який слугував засобом легітимізації монаршої державно-політичної волі у формі загальнообов'язкових нормативно-правових актів – законів, що, у свою чергу, є свідченням факту концентрації в руках імператора важелів державного впливу та управління, які належали до сфери законодавчої гілки влади. Тобто ми можемо спостерігати процес втілення «самодержавних процедур», кінцевим результатом яких виявилось утворення Римської імператорської системи влади. Саме тому є підстави сміливо стверджувати, що період принципату за власною сутністю містив ознаки історичного часового проміжку переходу від Римської Республіки до Імперії. Якраз завдяки йому відбувалися процеси форматування всіх державних механізмів із структурних елементів республіканського типу в імперські. Одну з головних ролей у цьому процесі відіграло законодавство, яке поставало засобом утілення основних ідей реформування держави, що крились у практичній площині, а також у нагальній потребі «утримання» різноманітних та багаточисельних соціальних елементів, які користувалися власними культурними надбаннями, правом, традиціями та світоглядними орієнтаціями у лоні єдиної надзвичайно великої та величній держави, уособленням якої виступав тогочасний Рим. Тому можна сказати, що підкорення силою зброї значних територіальних володінь є завданням надскладним та таким, що потребує значних людських та матеріальних ресурсів. Але значно важчим завданням, яке невідвратно поставало перед державними органами, була необхідність «втримання» завойованих територій у межах однієї централізованої держави, при цьому не викликавши потенційно небезпечного невдоволення серед населення зазначених територіальних володінь. Саме тому, на наш погляд, і виникає потреба централізації державної влади та концентрації її в руках єдиного повновладного монарха. Ці життєво необхідні для держави заходи знаходили власне втілення, не в останню чергу, завдяки законодавству як універсальному регуляторові не лише суспільних відносин, але й засобу легітимного позбавлення влади одних інституцій та передачі її іншим, визначення повноважень державних органів та за-

безпечення цілкового функціонування державного організму в цілому.

У розрізі окресленої проблематики слід також підкреслити, що у Давньому Римі поряд із *jus civile* розвивалася своєрідна правова система – *jus honorarium*, покликана ліквідувати прогалини у законодавстві, джерелом якого були закони XII таблиць, адже із процесом розвитку суспільних відносин нагальною необхідною поставала проблема їхнього правового врегулювання. Вирішення такого питання покладалося на римські магістрати, які завдяки власним постановам з метою забезпечення та охорони внутрішнього порядку успішно його вирішували. Таким чином упродовж тривалого часу нормотворчої діяльності магістратур було сформовано досить складну систему нормативного регулювання під назвою *jus honorarium*. Але не варто залишати поза увагою той факт, що особливого значення в такому процесі набувала і нормотворчість претора, адже він, як і будь-який магістрат, наділявся *jus edicendi* – тобто правом видання власних едиктів, які, у свою чергу, набували двоякого характеру, зокрема *edictum repentinum* – декрет для якого-небудь окремого випадку та *edictum perpetuum* – загальний едикт, який виставлявся при вступі претора на посаду й носив характер загальної програми його адміністративно-судової діяльності на рік, упродовж якого діяли його повноваження [15, с.451]. Звернемо увагу на ту обставину, що *edictum repentinum* був нічим іншим, як формою нормотворчості претора, а *edictum perpetuum* завдяки властивій йому динамічній непостійності створював умови для преторського «маневру» під час здійснення покладених на нього владних повноважень. Обставина ця звісно, не могла не привернути уваги імператора, адже не відповідала цільовій ідеології процесів концентрації повноти усїєї влади в монарших руках. Щоб припинити преторську нормотворчість у формі видання едиктів, а також для приведення обсягу преторських повноважень до певної структурно чіткої та контрольованої системи, слід було переглянути, систематизувати едикти й закріпити їх у незмінному вигляді, позбавивши претора не лише законодавчих повноважень, але й привести його управлінську діяльність до певного структурно визначеного нормативного поля. Саме це і зробив імператор Андріан, який запропонував сенатові закріпити кінцеву редакцію едикту, після чого *edictum perpetuum* став незмінним керівним нормативним началом для преторської діяльності.

Й. О. Покровський зазначав, що після законів XII таблиць *edictum perpetuum* Андріана набув форм першої масштабної кодифікації римського права, зводу усієї грандіозної праці преторів [14, с.195]. Варто також зазначити, що важливим джерелом римської нормотворчості часів принципату були укази імператора, які носили різноманітний характер. Але живий науковий інтерес викликає та обставина, що імператор у зазначений історичний період розвитку римської державної традиції не був наділений законодавчими повноваженнями, саме тому юридична сила згаданих нормативних актів ґрунтувалась на специфічних факторах, які для різних видів імператорської нормотворчості носили різноманітний, але водночас специфічно особливий характер. Зокрема, як підкреслив Й. О. Покровський, загальні розпорядження видавалися імператором (*edicta*), а також імператорські інструкції його посадовцям та управителям провінцій, що визначали ті чи інші сторони суду та управління (*mandata*), розглядалися як адміністративні розпорядження магістрату. А тому ці нормативні акти втрачали юридичну силу разом зі смертю імператора, який їх видав. У свою чергу відповіді імператорів на юридичні запити (*rescripta*), а також імператорські рішення у контексті судових процесів, які ним проводилися (*decreta*), розглядалися як тлумачення діючих законів, унаслідок чого юридична сила цих нормативних актів не залежала від зміни імператорів [14, с.196]. Однак із часом нормотворчість імператорів набуває юридичної сили, притаманної нормативним актам, що видавалися у формі закону.

Процеси подальшої централізації влади, а також уніфікація надання римського громадянства усім підданам Римської імперії усувають необхідність особливого нормативного регулювання соціальних відносин як усередині окремих суспільних груп, так і між їхніми окремими представниками, які не наділялися правами громадян. Завдяки цим процесам система нормативного регулювання в державі піддавалася уніфікації, ставала єдиною для усіх римських провінцій, що зайвий раз свідчить про поглиблення процесів централізації державної влади у Римі за часів принципату, а також акцентує увагу на його перехідному характері в житті держави.

Слід також зауважити, що в рамках зазначеного періоду розвитку Римської держави поширення набувають не лише юридичні розробки практичного, прикладного характеру, але й зароджується та стрімко й продуктивно розвивається база для науково-теоретичних розробок у галузі права.

Квінтесенцією таких суспільно-політичних процесів можна назвати законодавчі реформи Юстиніана, які справили значний вплив на розвиток не лише системи права Римської імперії, але й визначили вектор подальшого розвитку усієї континентальної системи права, яка набула розповсюдження не лише на теренах Європи, але й далеко за її межами. Узагалі ім'я імператора Східної Римської імперії Флавія Петра Савватія Юстиніана, або Юстиніана I, в юридичній науковій думці безпосередньо пов'язується з грандіозною систематизацією римського права у формі кодифікації, що мала місце у VI ст. за часів його царювання у Візантії.

Однак грандіозні систематизаційні заходи імператора не були примхою правителя, який таким чином волів залишити власний слід в історії юридичної науки, а викликалися цілою низкою змін соціально-економічного та політичного гатунку, що мали місце не теренах імперії у IV-VI ст., адже застаріле законодавство в нових історичних умовах фактично виявилось недієвим. Як зазначала З. В. Удальцова, необхідно було привести дещо вже закостеніле та застигаюче римське право у відповідність до реальної, об'єктивної дійсності [18, с.3]. Таким чином було вирішено провести систематизацію римського права у формі кодифікації, але з урахуванням тих соціально важливих змін, які відбулися в реальному житті держави. Систематизаторами римського права часів Юстиніана було обрано шлях уніфікації нормативно-правового матеріалу, а також підпорядкування різноманітної та самостійної правотворчості римських юристів інтересам центральної влади, адже із набранням обертів процесами концентрації усіх владних важелів у руках імператора неконтрольована творча діяльність видатних представників римської правової думки, яка, в свою чергу, досить часто набувала ознак нормативності, могла містити в собі небезпеку для абсолютної влади найвищої посадової особи в державі. Слід також зазначити, що еволюційний поступ у сфері нормотворення набував тенденційних ознак щодо перетворення всього існуючого права у форму писаного закону, надаючи йому в умовах посилення тенденцій абсолютизму ознак нормативно-правової формалізації волі монарха. Зазначені процеси спричинили появу спроб піднесення до рангу нормативності тих правових норм, які були сформовані в Римській державі на доктринальному рівні. Водночас звернемо увагу на суттєву обставину, яка полягала у тому, що дієвий розвиток зазначених процесів неминуче призвів би до ускладнення

всієї системи права Римської імперії, що, у свою чергу, також ускладнило б процеси праворозуміння в державі. Саме тому перед юстиніанівськими систематизаторами неминуче постало актуальне питання як спрощення, так і стабілізації права у його нормативному виразі. У свою чергу для досягнення зазначеної мети необхідно було подолати притаманний класичній римській юриспруденції формалізм та спонукати її до служіння римському народові шляхом використання розроблених у класичний період розвитку імперії юридичних приписів у сфері правозастосування часів Юстиніана.

Важливою обставиною було і те, що з розвитком та розширенням Римської імперії набували інтенсивності процеси проникнення до системи римського права юридичних норм та правових звичаїв народів, які потрапляли під владу імперії. Зазначена формалізація виявлялася не лише у змістовному наповненні нормативно-правових приписів, але й у судовій практиці. Так, зокрема, найбільш потужний вплив на еволюцію римського права спричинили філософсько-правові погляди грецьких мислителів. Саме тому задля заспокоєння та умиротворення нових підданих імперії на новонабутих Римом територіальних володіннях було об'єктивно необхідним застосування поряд із римським правом також і місцевих правових звичаїв переважно приватно-правового характеру, що могло продовжуватися упродовж тривалого періоду. Процеси впливу місцевого права не обмежувалися лише проникненням до римського законодавства нових самостійних інститутів, досить часто право новопідкорених народів підміняло своїм змістом ті правові норми, які втратили власну актуальність та сферу застосування, тобто виявилися застарілими. Саме зазначені об'єктивні процеси не в останню чергу також виявилися підставою для проведення юстиніанової реформи щодо систематизації нормативно-правового матеріалу.

Проаналізувавши об'єктивні причини й обставини інтенсивного розвитку римського права IV-VI ст., можна зробити висновок, що організовані Юстиніаном кодифікаційні роботи виявилися наслідком еволюційного розвитку римського права, яке, використовуючи переважно римські класичні теоретико-юридичні постулати, змушене було включити до свого складу ще й значну частину правових норм, розроблених та випробуваних представниками тих державних утворень, які згодом опинилися під владою Римської імперії. Такий процес набув об'єктивно необхідного спрямування, адже він слугував відобра-

женням тих соціально важливих змін, які відбулися в суспільстві у процесі його еволюційного розвитку, осторонь якого не могла залишитись така важлива сфера суспільного та державного буття, як право та закон.

Залежно від зміни суспільних відносин в імперії відбувалися й відповідні еволюційні зміни правової доктрини держави, але основною векторальною ознакою вказаних змін був процес універсалізації права. Як висловлювалася З. В. Удальцова, еволюція римської правової доктрини у IV-VI ст. полягала у звільненні від вузьких рамок права одного, хоча й панівного, народу та возведення її до ступеня правового вчення, що розповсюджується на усе людство [18, с.28].

З історії римського права відомо, що аж до періоду імперії до його складу входило декілька правових систем, які виникли та розвинулися в різні періоди існування римської держави та використовувалися паралельно одна одній. Це, зокрема, були системи цивільного права (*jus civile*), під юрисдикцію якої підпадали лише винятково римські громадяни, що, у свою чергу, надавало цій національній системі ознак привілейованості та замкнутості. Але з огляду на поступальні процеси розширення кордонів Римської імперії виникає потреба правового урегулювання відносин, що виникали серед чисельного неримського населення, яке не підпадало під юрисдикцію *jus civile*. Саме тому, виходячи із об'єктивних обставин, для осіб, які не користувалися статусом римських громадян, але проживали на території Риму, так і тих, які тимчасово перебували у Римській імперії переважно у справах торгівлі, поступово виникла так звана система права народів, або ж *jus gentium*, яка знайшла досить широку базу для власного застосування. Зазначимо також, що з розвитком торгових відносин та їх вихід на міжнародний рівень замкнута, закостеніла система римського цивільного права, або ж *jus civile*, вже не могла забезпечувати механізмами правового регулювання увесь спектр новосформованих суспільних відносин у майновій та пов'язаній з нею немайновій сферах. Саме тому з метою усунення вказаних недоліків *jus civile* починають з'являтися преторські едикти, на основі яких, у кінцевому підсумку, й було сформовано так зване преторське право (*jus praetorium*), яке почало поступово заміщувати право римських громадян, тобто *jus civile*. Подальше розширення кордонів імперії та об'єктивно зумовлене розповсюдження статусу римського громадянства на все вільне населення імперії, що, у свою чергу, призвело до зникнення відмінностей, які ще до-

недавня існували між громадянами та негромадянами, у своїй сукупності викликали процес поступового злиття існуючих в тогочасному Римі систем права, тобто *jus civile*, *jus gentium* та *jus praetorium*. Адже існуюче розділення зазначених правових систем не відповідало реальним потребам економіко-соціального розвитку населення імперії, було уособленням рудиментів, які об'єктивно гальмували еволюційний поступ не лише суспільства в цілому, але й правової думки зокрема, яка, у свою чергу, отримуючи на теоретичному рівні рефлекторно-стимулюючі імпульси філософської природи, вимагала докорінних практичних змін. Саме тому об'єктивним утіленням зазначеного процесу в практичній сфері буття римського соціуму й можна назвати кодифікацію Юстиніана. Адже в імперії постала нагальна проблема, що полягала в необхідності створення єдиної правової системи, яка б знаходила власне застосування щодо всього вільного римського населення, а саме вирізнялася ознаками універсальності.

Звичайно, що визначений грандіозний обсяг кодифікаційних робіт, завдання щодо виконання яких постало перед юстиніанівськими систематизаторами, неможливо було б виконати без сформованих концептуальних засад, які б чітко визначили, так би мовити, алгоритм подальших робіт з упорядкування нормативно-правового масиву. Саме тому не викликає подиву той факт, що в основу проведення систематизаційних робіт було закладено принципи стоїстичної філософської школи, вчення якої, проникнувши з Греції на римські терени, набуло досить широкого розповсюдження. Філософсько-правові уявлення стоїків про те, що увесь світ виступає дітищем *ratio naturalis* – природного розуму, який, будучи вічним, безумовним та управляє усіма життєвими процесами, встановлюючи порядок їхнього функціонування, в кінцевому підсумку втілюється у сформованій на абстрактних законах моралі концепції *jus naturale*, тобто набули природно-правового спрямування та відіграли роль основоположних начал для проведення під егідою Юстиніана кодифікаційних робіт. Тобто об'єктивно можна вказати на те, що зазначені роботи з упорядкування нормативно-правового масиву ґрунтувалися на основоположному природно-правовому доктринальному правилі «*jus natural omnes aequales sunt*» – «згідно природного права усі люди є рівними». Але наразі слід також зауважити, що наведене основоположне визначення, поряд із тезами про те, що усі люди народжуються вільними, входило у пряме протисто-

яння з об'єктивною реальністю, зокрема економіко-соціального характеру, яка існувала тоді в римському суспільстві. Адже в період проведення Юстиніаном систематизаційних робіт в основі структури економічної складової римської імперії знаходилося рабство, а невільники виступали мало не в ролі основного засобу виробництва в державі. Та й і саме діюче римське законодавство містило у своєму складі юридичні норми, притаманні рабовласницькому суспільству. Інакше кажучи, фактично сформувалася специфічна дилема, яка полягала в тому, що природне право не допускало існування, а тим більше використання рабства, але водночас переважна частина продуктивних сил, що фактично забезпечувала економічну стабільність та ріст матеріального благополуччя держави, складалася з числа невільників, які піддавалися жорстокій експлуатації. Можна помітити, що нове Юстиніанове законодавство, сформоване на основах природно-правової доктрини, яка у свою чергу не допускала існування рабства в державі, не здатне було забезпечити одночасно економічні потреби держави та морально-етичні вимоги природного права. Але в цьому разі право та законодавство виступили у ролі каталізатора еволюційного розвитку державно-соціальних та політичних процесів. Так, зокрема, не слід забувати, що формування зазначених доктринальних засад відбувалось на початку розпаду рабовласницького ладу в Римській державі. Сама природно-правова доктрина, що знаходилася на лідируючих позиціях у суспільстві, та й, відповідно, законодавство, яке зазнавало юстиніанівського реформування, виявилися не лише результатом нових економіко-соціальних та державно-правових вимог римського суспільства, але й відіграли значну роль у процесі зародження та розвитку феодалних відносин у державі, що приходили на зміну рабовласницьким засадам формування та життєдіяльності імперії. Тобто кодифікація Юстиніана виявилася не лише проміжною ланкою в процесі переходу від рабовласницької системи до феодалізму, але й заклала основи для подальшого розвитку феодалних відносин не лише на теренах Західного чи Східного Риму, але й переважної більшості держав Європейського та інших континентів, підтвердженням чого може слугувати довготривале, яке й досі не втратило власної актуальності, використання основоположних юстиніанівських правових принципів у процесі побудови нормативно-правових систем цілого ряду країн світу, у тому числі й України.

Не варто також випускати із поля уваги той факт, що Юстиніан був імператором Східної Римської імперії, й уся кодифікаційна діяльність з упорядкування римського законодавства під юстиніанівською егідою відбувалася на основах східно-римської правової традиції. З часу розколу Римської імперії на її західні терени посилюється вплив правової традиції варварських племен Європейського континенту, що досить швидко знайшло власне відображення на характері нормативно-правового матеріалу, який широко використовувався на західних землях колись єдиного державного утворення імперського типу. Водночас на теренах її іншої частини – в Східній Римській імперії – відчутнішим стає вплив грецьких та східних філософських вчень, правових звичаїв, норм та поглядів, що, у свою чергу, досить чітко відображалось на змістовній частині як філософсько-правових поглядів у Візантії, так і діючих нормативно-правових приписів. Аналізуючи, зокрема, зміст юстиніанового, загальноімперського законодавства, можна констатувати існування факту проникнення до нього грецьких та східних традиційних уявлень правового характеру. Адже в нових економіко-соціальних умовах, час прояву яких хронологічно збігся з періодом владарювання Юстиніана, коли вже не існувало, так би мовити, особливого римського народу, а відбувалася завдяки наданню громадянських прав усьому вільному населенню імперії фактична «дифузія» римлян та інших націй і народностей, кодифікатори римського законодавства, яке втратило власний особливий статус та набуло юридичного поширення на усіх підданих імперії, змушені були включити до його складу також норми, притаманні юридичній традиції народів, що населяли імперію. Саме тому можна сказати, що вирішального впливу на формування римського права завдала грецька філософія, зокрема світоглядні позиції її стоїчної школи, під впливом ідей котрої було сформовано, зокрема, вчення про природне право. Свого часу А. М. Стоянов із цього приводу зазначав, що в римському кримінальному праві вплив грецької філософії та правової науки відобразилися перш за все у розробці, завдяки прямому впливові учення Арістотеля про категорії злочинних діянь, теоретичних презумпцій про різноманітні градації поняття вини (*culpa*), у створенні законоположень про задалегідь обдуманний умисел, про несподіваний умисел, про необережність. Східні звичаї проникали також і до системи покарань Дигест за кримінальні злочини [16, с.99-130].

Висновки. Отож можна зробити висновок, що головна роль римської юриспруденції полягала в деталізованій розробці практичної сторони права, і в цьому плані вона дала блискучі зразки юридичного аналізу, виявила тонке розуміння практичних потреб цивільного обороту. Основний зміст творів полягав у майстерному вирішенні різноманітних життєвих ситуацій, причому саме у цій іпостасі постають повною мірою зазначені чесноти римських юристів. Але їх мало цікавила історія права: належні їм історичні повідомлення випадкові та позбавлені системної цілісності. Їх також мало цікавила теорія права; лише зрідка вони намагалися надати відомому положенню те чи інше філософське обґрунтування, причому не завжди воно виявлялося вдалим. Істинна сфера діяльності римського юриста пролягала в аналізі правових норм та визначенні юридичної природи конкретних правовідносин.

Якщо у період республіки було закладено основи нового загальнонародного права (*jus gentium*), то з точки зору розвитку загального римського права головне значення періоду принципату полягає у детальній розробці цих основ класичною юриспруденцією. У свою чергу преторський едикт та законодавство республіки лише звели грандіозну будову в чорновому варіанті; класична ж юриспруденція довершила роботу внутрішнім оздобленням.

Список літератури

1. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право / В. М. Вовк // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2009. – № 2. – С. 14-19.
2. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності / В. М. Вовк // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – К. : Національна академія внутрішніх справ. – 2011. – 34 с.
3. Вовк В. М. Роль римського права у формуванні сучасного європейського права / В. М. Вовк // Філософські та методологічні проблеми права. – 2009. – № 1. – С. 30-34.
4. Герцберг Г. Ф. История Рима : книга I / Г. Ф. Герцберг / Пер. М. А. Антоновича. – Киев-Харьков, 1898.
5. Герцберг Г. Ф. История Рима : книга II / Г. Ф. Герцберг / Пер. М. А. Антоновича. – Киев-Харьков, 1898.

6. Герцберг Г. Ф. История Рима : книга III / Г. Ф. Герцберг / Пер. М. А. Антоновича. – Киев-Харьков, 1898.
7. Дембінські А., Йоньца М. Римське право та правова культура Європи / А. Дембінські, М. Йоньца. – Люблін, 2008. – 150 с.
8. Дементьева В. В. Римская чрезвычайная власть эпохи ранней Республики как политико-правовой феномен / В. В. Дементьева // Исследон. – Екатеринбург. – 2002. – Т. 1. – 178 с.
9. Кипп Т. История источников римского права : перевод со 2-го переработанного немецкого издания / Кипп Т., орд. проф. Берлин. ун-та. – С.-Пб. : Тип. Первой СПб. труд. артели, 1908. – 156 с.
10. Коростелин В. А., Таран П. Е. История римского права / В. А. Коростелин, П. Е. Таран. – Симферополь : Таврия-Плюс, 2000. – 128 с.
11. Немировский А. И. Идеология и культура раннего Рима / А. И. Немировский. – Воронеж, 1964. – 227 с.
12. Нечай Ф. М. Образование римского государства / Ф. М. Нечай. – Минск : Изд. БГУ, 1972. – 272 с.
13. Памятники римского права : Законы 12 таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М. : Зерцало, 1997. – 608 с.
14. Покровский И. А. История Римского права / И. А. Покровский. – СПб. : Летний Сад, 1998.
15. Покровский И. А. Лекции по истории Римского права / И. А. Покровский // Римське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. – К. : Либідь. – 2010. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету). – Кн.1 / уклад. І. С. Гриценко, В. А. Короткий; за ред. І. С. Гриценка.
16. Стоянов А. Н. Уголовное право Рима от древнейших времен до Юстиниана включительно / А. Н. Стоянов // Записки Харьковского университета. – 1895. – №3.
17. Трухина Н. Н. Политика и политики «Золотого века» Римской республики / Н. Н. Трухина. – М. : Изд. Московского университета, 1986. – 184 с.
18. Удальцова З. В. Законодательные реформы Юстиниана / З. В. Удальцова // Византийский временник. – Т. XXVI. – М. : Изд-во АН СССР, 1965.
19. Хвостов В. М. История римского права : пособие к лекциям проф. Моск. ун-та В. М. Хвостова. – 3-е изд., (испр. и доп.) / В. М. Хвостов. – М.: Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1907. – 463 с.

Стаття надійшла до редколегії 5 вересня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

Legal positivism as a methodological basis for the development of state and law of Ancient Rome

Summary

The role of legal positivism as a methodological basis for the development of Ancient Rome state and law has been analyzed in the article.

Key words: legal positivism, the Roman Empire, the Codification of Emperor Justinian, the principate, edictum repentinum, edictum perpetuum, jus honorarium, jus edicendi.

S.G. Melenko

Правовой позитивизм как методологическая основа развития древнеримского государства и права

Аннотация

Проанализировано роль правового позитивизма как методологической основы развития древнеримского государства и права.

Ключевые слова: правовой позитивизм, Римская империя, кодификация Юстиниана, принципат, edictum repentinum, edictum perpetuum, jus honorarium, jus edicendi.